

spektíváit tártad fel írásműveidben; iskolaszervező voltál, aki megérezted a nemzet lelkét s ezzel a megérzéssel tudtál mintegy törvényt szabni hosszú időkre, nemzedékek iskolai munkásságának. Professzor voltál, aki egész életedben professiót, vallomást tettél tudományos meggyőződéseidről, aki elveidet soha meg nem tagadtad, noha végigjártad a nagy szellemek tövises pályáját, hő-sies kitartással elviselve a meg nem értetés vagy félreértetés sor-sát, mert tudtad, hogy az idők folyása igazolni fogja azt, amit tanítottál. Sötétségbe borult immár elméd fényes ragyogása; lecsukódott a szem, melyben annyi jóság vagy szellem tükröződött; elnémult az ajak, melyen csüngtünk odaadó figyelemmel és sze-retettel; kihullott kezedből a toll, mellyel a magyar nyelvés iro-dalmát annyi becses művel gazdagítottad. De nem enyészett el az eszme, melyet hirdettél. Porhüvelyedet odaadod az anyaföld-nek, de nekünk ideadtad a lelkedet, mely bennünk és minden magyar tanítóban és nevelőben élni fog minden időkbén. Isten veled!»

AZ ISKOLA ÉS A HÁBORÚ.

— Elnöki megnyitó a Magyar Pädagogiai Társaság 1915. évi október havi felolvasó ülésén. —

Amióta a Magyar Pädagogiai Társaság legutóbbi felolvasó ülé-sét megtartotta, korszakos fordulatot vett a világháború. A támadot-takból támadók lettünk. Fiaiink diadalt diadalra halmozva nyomultak be az ellenség földjére. A béke reménye még mindig a jövő homá-lyában kavarg ugyan, ködösen és alaktalanul, de nyilvánvaló sike-reink megacélozták erőnket, megszilárdították már-már ellankadó ön-bizalmunkat s a kedvező végkifejlés megújult hitével ajándékozták meg sziveinket.

Az eseményeknek ez a kedvező fordulása sok mindenféle szem-pontból lett azóta elmélkedés tárgya. Szabad talán nekünk, a közneve-lés munkásainak is néhány percre félbeszakítanunk mindennapi teen-dőnket s a magunk álláspontjáról megvilágítanunk az új helyzetet.

Még emlékszünk — hiszen nem régen volt — hogy a prog-sszesszív irányú pedagógiai irodalom a nyugati államokban mily éles jajkiáltásokat hallatott a köznevelés mai állapotáról. Csak idézzük vissza emlékezetünkbe például Ellen Key asszonynak a múlt század vége felé megjelent könyvét, melyben azzal vádolja a mai iskolát,

hogy nem nevel igazi férfiakat; hogy nevelésünk teljesen elhibázott és meddő; hogy a bajokon csak egy nagy pedagógiai özönvíz segíthet, mely elsodor mindent, ami van. Így azután ezen az ismét szűzzé vált talajon el lehet majd hinteni köznevelésünk rendjének egészségesebb magvait s megteremteni az új pedagógiát; a természet utmutatásai szerint; a szabadság éltető légkörében, a gyermek jogainak tiszteletben tartásával.

Ebben a hangnemben írtak a többiek is,¹ akik az erőre kapott naturalisztikus jelszavak szuggesztív hatása alól nem tudták magukat kivonni, szüntelenül támadva, gúnyolva, pellengérré állítva a történeti alapokon álló iskolát. S meg kell jegyezni, hogy e súlyos vádak legerősebben a német iskola ellen irányultak, magában Németországban.

A német iskolában — így szólt a vád — a sablón uralkodik, mely kiöli a lelkekből a kezdeményezés erejét. A német iskola fogház: «A fiúk lángoló szivei» mondja Pudor «elsenyvednek a hideg bürokratikus iskolaszobákban, amelyekben a hevületet fanatikus kábulatnak tartják s ahol a tanítók a fiúk lelkesedését lábbal tiporják, frivol mosollyal ajkukon.» A mai iskola — folytatja Gurlitt — csak rémít, büntet, examinál, censeál. A házi dolgozatok lidércnyomásmásként nehezednek az elmékre. Mindenütt terjed a «vörös veszedelem». «A vörös tinta megrontja gyermekeink ártatlan életörömét. Mint sebhelyek a fehér bőrön, úgy vonulnak végig a gyermekek füzetein a vörös vonalak: sebek, melyek nem egyszer könnyeket fakasztanak és kétségbe ejtenek.» Az érettségi vizsgálat nem más, mint kínvallatás. Tömérdek haszontalan lomot tanítunk, melyből rég letűnt idők penészes lehellete árad széjjel; módszerünk pedig kiírt minden ihletet, lelohasztja a lélek szárnyalását, örömtelenné teszi a gyermek életét. Iskoláink falai közé nem talál már utat az életkeűv napsugara. Tompa nyomás súlyosodik tanítókra és tanulókra egyaránt. Nem tudnak többé nevetni, pedig a nevetés az istenek és emberek előjoga. Legkomolyabb az ökör. Ez soha sem nevet. Az iskola elnyomorítja a szellemet (Geistesverkrüppelung); nem nevel, hanem csak idomít (Menschenabrichterei).

A német iskolát az elvont gondolat kóros sápadtsága jellemzi. Mintha csak szándékosan idegenkednék mindentől, ami üde, eleven, szemléletes, étellel teljes. «Ahol az iskola uralkodott», így kesereg Bonus Arthur «ott nem dalol többé madár, ott nem nő ki többé

¹ Pl. Bonus, Vom Kulturwert der deutschen Schule (1904); Gurlitt, Der Deutsche und seine Schule (1905); Pudor, Die neue Erziehung (1902); Ostwald, Wider das Schulleben (1909). — V. ö. Münch, Zukunftspädagogik (1904); Andreae, Die Entwicklung der theor. Pädagogik (1911) 19 l.

fü.» «Nincsen az egész német földön egyetlen fiú- és leánygyermek, akinek volna saját gondolata; aki maga tudna törekedni és akarni». Nem is csoda, ha látjuk, mit művelnek például a klasszikus nyelvek tanítói. «Legjobb volna, ha ó-klasszikus filologusainkat valami német Karmel hegyére vagy valami teutoburgi erdőbe kergetnék és ott lemészárolnák őket, miként Illés a megholt istenek papjait» . . .

E rövid alkalmi megnyitó keretében nem lehet feladatomban ezeket az írókat bírálni, vagy megállapítani azt, hogy felháborodásuknak van-e alapja, s ha van, mekkora ez az alap? Rejtőzik-e valami egészséges mag szóhalmazaik mögött? Azt sem mondom, hogy a világháború eseményei rácsáfoltak vádjaikra. A bizonyításnak ezt a rendkívül kényelmes és csábító módját már csak azért sem választom, mert azok közé tartozom, kik az iskola szolgálatainak nagyra-becsülése mellett sem feledik, hogy amit az iskola nyújt, csak szelvényre az élet nyújtotta emberi és nemzeti művelődés kimeríthetetlenül gazdag és mérhetetlenül tág körének. Megengedem azt is, hogy abban a hatalmas szervezettségben, melynek a német nép ez idő szerint bizonyosságát adja, a nemzeti szolidaritásnak e nagyszerű megnyilvánulásában sok mindenféle tényezőnek, történeti hatalmaknak, gazdasági és társadalmi erőknak, faji tulajdonoknak is részök van. Egyet azonban mégis csalhatatlanul bizonyít a tények logikája. Azt, hogy az az iskola, melyből a mai hősiesen harcoló és szenvedő, minden áldozatra kész, semmiképen le nem gyűrhető és meg nem rendíthető nemzedékek kikerültek, még sem lehetett olyan rossz iskola, mint aminőnek a sok modern naturalista, vagy — még öt esztendővel a háború kitérésé előtt a tudós Ostwald — gondolta, hitte és hirdette. Egészen bizonyos, hogy ők ma már nem úgy írnának a német iskoláról, mint néhány évvel ezelőtt írtak. Azt a nemzeti együttérzést és erkölcsi erőt, melyet a német nép ezekben a világtörténeti napokban tanusított, a sokat ócsárolt német iskola, ha nem hozta létre, de bizonyára egy szemernyivel sem csökkenthette. Ez a legkedvezőtlenebb következtetés, melyet a tények megtűrnek. De mély meggyőződésem, hogy volt ebben a dicsőséges eredményben része annak az iskolának is, mely — mint a vád hangoztatta — nem nevel férfiakat, hanem csak bábokat; mely — a feltevés szerint — az élettől elfordulva végezte sablonos munkáját és a gyermek lelkéből kiölt minden lelkes felbuzdulást s amely — állítólag — örökös gyámkodásával, pórázon vezetésével kizárja az önálló jellemek megalakulásának minden lehetőségét.

S ugyanaz az érzésem van, ha a mi iskolánkra, a magyar iskolára gondolok. Nem lehet ugyan kétséges, hogy amikor az alföldi fia hősként küzd az ellenséggel, ma is ott rezeg lelkében a magyar

fajba oltott vitézi erényeknek ősidőktől fogva felhalmozott avitikus szelleme, hogy még mindig ráeszmél a története egész folyamán vívott halálos küzdelmekre, melyeknek emléke idővel elhalványuló, de soha egészen ki nem veszett lelki örökségként szállott át meg nem szakadó folytonosságban nemzedékről nemzedékre. De mi volt az, ami ezeket a homályos emlékeket, ezeket a titokzatos szellemi erőket kipusztulni nem engedte? ami tudatossá tette azt a sejtelem-szerű érzést, hogy minden elválasztó törekvésnek ellenére ugyanegy magyar hazának, ugyanegy magyar nemzetnek fiai vagyunk s ezért a közös hazánkért és közös nemzetünkért folytatjuk az élet-halál harcot?

Bizonyára része van mindebben a lélekemelő együttérzésben annak a történeti alapokon felépült magyar iskolának is; melyről annyi rosszat tudunk elmondani. Része van benne annak a kis falusi iskolának és sokszor lekicsinyelt tanítójának, aki a nép gyermekeit megtanította a Szózatra és a Himnuszra; annak a rossz tantervvel dolgozó, létjogáért küzdő szerény polgári iskolának, mely a kigazdák, kisiparosok és kiskereskedők százezreit nevelte 50 esztendő óta, tartotta bennök a magyar lelket s a közös magyar hazához való ragaszkodás bensőséges érzelmeit; annak a szüntelenül becsmért, maradinak, avultnak bélyegzett 200 magyar tannyelvű középiskolának, melyek évtizedek óta évenként ezrével bocsátották ki kebelökből a magyar műveltség áldásaiban részesedett szellemi vezetőket erős történeti érzésekkel, megingathatatlan nemzeti öntudatukkal és hazaszeretettel.

Minden jól van tehát úgy, ahogy van? Ki merné állítani? Az iskola soha sem állapodhatik meg. Minden nemzedék feladata gyarapítani, tágítani, színezeni a közműveltség álladékát, az élet gazdagodása és a tudomány haladása szerint. Ezt az örökös lüktetést az iskolának is meg kell éreznie. A kérdés mindig csak az, hogyan érzi meg? Vajjon az új koncepció, az új alkotás, az új intézmény bele tud-e szervesen olvadni abba, ami van? Miként az egyes csak úgy veheti birtokba az új ismeretet, ha bele tudja illeszteni eddigi képzetanyagának állományába, úgy egész nemzetek műveltsége csak akkor gazdagodhatik életrevalóan, ha annak, ami új, a nemzet lelkében van valami visszhangja, valami előzménye, gyökere. Ha nem így van, nyomtalanul lepattan, lesiklik az új erről a nemzeti lélekről. Nekünk, akik magyarok vagyunk és azok akarunk maradni, csak az a szellemi szerzemény válhat igazi tulajdonunkká, amelynek megvannak előfeltételei történeti életünkben. Nekünk a história sokkal több, mint minden más nemzetnek: mindennapi kenyerünk, mely nélkül elpusztulunk; éltető levegőnk, melyet magunkba szívunk;

államiságunk létalapja és közszabadságaink igazi ótalma; kiapadhatatlan forrás, melyből összes erőinket merítjük szellemi és anyagi küzdelmeinkhez; láthatatlan hatalom, mely bennünket, a többnyelvűeket és többhitűeket együvé forraszt; szent palládium, mely megerősíti lelkünket, hogy tudjunk a rómaiak módjára «nagy dolgokat véghez vinni és nagy dolgokat elviselni».

Ezt a gyökeret minden körülmények közt kimélnünk kell a jövőben is.

Lesznek, akikben az előttünk lezajló nagy események kedvező fordulata más hangulatokat kelt. Nem szállok velök perbe, mert nincs jogom az ő jóhiszeműségökben kételkedni. Csak azt a szerény kérdést kockáztatom meg (s ezzel ennek az elmélkedésemnek végére jutottam), vajjon hol volnánk *ma*, ha nemzetünk lelkének ez a gyökere elszáradt volna?

Szívesen üdvözlöm Társaságunk tagjait a munkaév elején és a felolvasó ülést megnyitom. FINÁCZY ERNŐ.

AZ OSZTRÁK NEMZETISÉGEK HARCA A KÖZÉP- ISKOLÁKÉRT.

Az oly államokban, melyekben több népfaj lakik s egyik sem oly hatalmas, hogy a maga nyelvét valamennyi közintézményben kizárólagos használatra juttassa, a meginduló nemzetiségi harcokban igen előkelő szerepet játszik a középiskolák alapításának s tannyelvének kérdése. A nemzetiségi harcokat mindenütt a művelt középosztály vívja elsősorban; erre nézve pedig valósággal létkérdés, hogy minél több, az ő anyanyelvén tanító középiskola jöjjön létre. Miért? Az elemi iskolán hamar megegyeznek a versengő népek s nem tesznek kifogást az ellen, hogy a köznép a maga nyelvén tanulja meg az elemi ismereteket, mert a néptömegek a faji harcok iránt kevés érdeklődést tanúsítanak, viszont asszimilálásuk egyedül az iskola útján lehetetlen. Nincs döntő szerepe a faji harcokban az egyetemnek sem, mely a népességnek csak elenyésző kicsiny töredékét fogadja falai közé, még pedig oly korban, midőn az egyéniség de kiváltképp a nemzetiségi öntudat ritka kivételektől eltekintve teljesen kialakult már az ifjában. A középiskola ellenben döntő befolyású lehet tanító- s nevelőmunkájával a hatása alá kerülő ifjúra, kit gyakran családjának s környezetének törekvései ellenére teljesen átalakít, anyanyelve helyett más nyelv ismeretébe vezet be s annak buzgó hívójévé tesz. Elég e tekintetben a magyar középiskolákra